

باسمه تعالی

دانشگاه الزهراء

دانشکده تاريخ، ادبيات، زبان ها

پايان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبيات فارسی

عنوان:

تحليل و نقد ساختاری و محتوایی پنج رمان دفاع مقدس

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر مباشری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حسین فقیهی

گلناز زارع

اسفندماه ۱۳۸۶

اینک که با یاری خداوند بزرگ این پژوهش را به پایان رساندم مفتخرم به پاس قلب های بزرگی که سرگردانی و ترس در پناهِشان به شجاعت می‌گراید و محبت های بی دریغی که هرگز فروکش نمی‌کند از تلاش‌های بی دریغ سرکار خانم دکتر مباحثری رییس محترم دانشگاه که با مشغله‌ی فراوان از آغاز تا انتهای این راه راهنما و هدایتگر من بودند سپاسگزاری نمایم.

و ادای ادب و احترام نمایم به محضر استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر فقیهی که مرا در تدوین این پژوهش مشاوره و یاری فرمودند.

و سپاس و قدر دانی فراوان از جناب آقای دکتر نیکوبخت و سرکار خانم دکتر فقیه که به حق در جایگاه شایسته‌ی قضاوت نشستند و داوری این پایان نامه را بر عهده گرفتند.

و با تقدیر و سپاس ویژه از همسر عزیزم که با صبر و شکیبایی فراوان همواره همراه و یاور من در تدوین این پایان نامه بود و اگر همراهی این عزیز نبود این پژوهش به سرانجام نمی‌رسید.

آرزومندم که خورشید فروزان وجود مهربان همه‌ی این عزیزان همواره روشنگر راه علم و معرفت باشد.

چکیده

آنچه در طول تاریخ، هنر و ادبیات ملت‌ها را دگرگون ساخته، رشد و کمال و یا فترت و زوال آنها را موجب شده است. بی‌شک تحول و بحران‌های عظیم سیاسی و اجتماعی است که جوامع انسانی همواره با آن دست به گریبان بوده‌اند.

جنگ هشت ساله‌ی عراق علیه ایران از جمله حوادثی است که ضمن تأثیرگذاری بر ارکان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و ... جامعه‌ی هنر و ادبیات را نیز متوجه خود ساخت.

در این راه بسیاری از شعرا و نویسندگان با آفرینش آثار گوناگون هر یک دریچه‌ای جهت نمایاندن این فاجعه‌ی عظیم گشودند. هنر داستان‌نویسی که از آغاز نهضت مشروطه تحت تأثیر ادبیات مغرب زمین راه خود را در عرصه‌ی ادبیات این مرز و بوم گشوده بود با شروع جنگ تحمیلی روایت فتح، حدیث جانبازی و سرگذشت ایثار و عشق را ابتدا در قالب شعر و سپس داستان کوتاه و رمان آغاز کرد. این پژوهش سعی بر آن دارد با بررسی ساختار و محتوای پنج رمان از نویسندگان مختلف، نقاط قوت و ضعف این آثار را بازگو نماید و به تحلیل اندیشه‌ها و بن‌مایه‌های حاکم بر هر یک از این آثار بپردازد.

روش کار به این صورت است که پس از ارائه‌ی خلاصه‌ی داستان، زاویه دید و دلیل انتخاب نوع آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس ویژگی‌های زبانی داستان و تسلط و مهارت نویسنده بر زبان عامه و توجه به عناصر خیال و آرایه‌های کلامی، استفاده از قابلیت‌های عنصر گفتگو به عنوان ابزاری جهت تحرک بخشیدن به عمل داستانی، نحوه‌ی شخصیت‌پردازی و ... از مواردی است که در تحلیل ساختار داستان بررسی می‌شود.

سرانجام نحوه‌ی پرداخت صحنه‌ها و حوادث مختلف هر داستان، قدرت توصیف، فضاسازی و صحنه‌پردازی نویسنده در داستان نویسی مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد. در پایان اندیشه‌ی حاکم بر داستان و درون‌مایه‌ی آن تجزیه و تحلیل می‌شود.

واژگان کلیدی: ساختار، محتوا، زمین سوخته، باغ بلور، ریشه در اعماق، هلال پنهان،

شطرنج با ماشین قیامت

فهرست مطالب

۳	چکیده
۸	فصل اول:
۹	مقدمه
۱۵	فصل دوم:
۱۶	پیشینه‌ی پژوهش
۱۷	پیدایش رمان جنگ در ایران و جهان
۲۲	شخصیت و شخصیت پردازی
۲۲	تعریف شخصیت
۲۲	انواع شخصیت
۲۴	شیوه‌های شخصیت پردازی
۲۵	حقیقت ماندی:
۲۶	عناصر ساختاری پیرنگ:
۲۹	. داستان‌های واقع‌گرایی جادویی:
۲۹	انواع زاویه‌ی دید
۲۹	تقسیم داستان از لحاظ زاویه‌ی دید
۳۰	لحن:
۳۱	مبحث اول
۳۱	رمان نو
۳۱	اشیاء در رمان نو
۳۲	فضا و مکان

۳۳	..... زمان :
۳۴	..... مرگ شخصیت:
۳۴	..... آثار برجسته‌ی رمان نو.
۳۵	..... مبحث دوم
۳۵	..... سوررئالیسم:
۳۶	..... ویژگی‌های مکتب سوررئال:
۳۹	..... ۱. رمان زمین سوخته.
۴۱	..... خلاصه داستان:
۷۲	..... ۲. باغ بلور.
۷۳	..... خلاصه داستان:
۱۰۴	..... ۳. ریشه در اعماق
۱۴۳	..... ۴. رمان هلال پنهان
۱۶۸	..... ۵. شطرنج با ماشین قیامت
۱۹۴	..... بحث و نتیجه‌گیری
۱۹۴	..... زاویه‌ی دید:
۱۹۵	..... زبان:
۱۹۶	..... زمین سوخته:
۱۹۷	..... باغ بلور:
۱۹۷	..... ریشه در اعماق:
۱۹۸	..... شخصیت و شخصیت‌پردازی:

۱۹۹.....	باغ بلور.....
۱۹۹.....	ریشه در اعماق.....
۲۰۱.....	شطرنج با ماشین قیامت:.....
۲۰۲.....	نقد ساختاری رمان‌ها.....
۲۰۳.....	هلال پنهان.....
۲۰۴.....	شطرنج با ماشین قیامت.....
۲۰۴.....	درون‌مایه:.....
۲۰۵.....	باغ بلو:.....
۲۰۵.....	ریشه در اعماق:.....
۲۰۶.....	هلال پنهان:.....
۲۰۶.....	شطرنج با ماشین قیامت:.....
۲۰۷.....	منابع و مآخذ.....
۲۰۹.....	پیوست.....
۲۰۹.....	فهرست رمان‌های منتشر شده‌ی دهه‌ی ۶۰.....
۲۱۰.....	فهرست رمان‌های دهه‌ی ۷۰.....
۲۱۵.....	فهرست رمان‌های دهه‌ی ۸۰.....

فصل اول

سخن شناسان و منتقدان ادبی از دیرباز جهت توصیف، تعریف، نقد و تحلیل آثار ادبی به فراخور دیدگاه و بینش خویش ادبیات را به انواع و اشکال مختلف دسته‌بندی کرده‌اند. آن چه مبنای افتراق گونه‌های ادبی گردیده معمولاً شکل و فرم ظاهری آن‌ها است، یا محتوا و عاطفه‌ی حاکم بر آن و یا تلفیقی از این دو.

در ایران معمولاً رسم بر این بوده که کلام منظوم را براساس نحوه‌ی تکرار قافیه به مثنوی، قصیده، غزل و ... و نثر را به مسجع، ساده و مصنوع تقسیم‌بندی کنند.

بنابراین آنچه مبنای تقسیم‌بندی فوق گردیده، بیشتر شکل ظاهری اثر است، هر چند در برخی موارد محتوا و عنصر عاطفه نیز در این تقسیم‌بندی دخالت دارد. مثلاً در تشخیص قالب قصیده از غزل. به هر حال این نوع تقسیم‌بندی بیشتر جهت ارائه‌ی ویژگی‌های سبکی آثار است. لذا در سبک‌شناسی کاربرد بیشتری دارد. عامل دیگری که در تقسیم‌بندی فوق تأثیر گذار است تحولات اجتماعی و سیاسی در دوره‌های تاریخ گوناگون است.

معیار فوق هر چند در توصیف و تشریح ویژگی‌های سبکی آثار ادبی راهگشاست، لیکن دایره‌ی شمول آن نمی‌تواند جهانی و جاودانی باشد. از سوی دیگر این معیار، ترار دقیقی جهت نقد جامع آثار ادبی نیست زیرا کاستی‌های فراوان دارد.

از این رو در عصر جدید آن چه توجه سخن‌سنان را به خویش معطوف داشته، دسته‌بندی آثار ادبی براساس محتوا و عاطفه است.

منتقدان غربی، آثار ادبی را براساس محتوا و حوزه‌ی عاطفی به چهار نوع ادبی

تقسیم‌بندی کرده‌اند:

- ۱- حماسی، ۲- غنایی، ۳- نمایشی، ۴- تعلیمی

الف: ادبیات حماسی: شامل آثاری روایی است که تاریخ خیالی یک قوم را همراه با زمینه‌های قهرمانی و خرق عادت روایت می‌کند.

ویژگی اساسی این نوع ادبی تخیلی بودن و شکل داستانی آن است.

ب: ادبیات غنایی: شامل آثاری است که منعکس‌کننده‌ی عواطف و احساسات شخصی صاحب اثر است. از آن جا که این آثار مبین آلام، لذات، تأثیرات روحی، عشق و حرمان است دامنه‌ی وسیعی از آثار ادبی را شامل می‌شود.

ج: ادبیات نمایشی (دراماتیک): شامل آثاری است که در قالب نمایشنامه، بر روی صحنه اجرا می‌شود.

ادبیات نمایشی به دو نوع کمدی و تراژدی تقسیم می‌شود.

کمدی معمولاً عیوب و رذیلت‌های اخلاقی را به گونه‌ای منعکس می‌کند و تراژدی تصویر ناکامی اشخاص برجسته است.

د: ادبیات تعلیمی: شامل آثاری است که موضوع آن عموماً آموزشی باشد. اعم از آموزش اخلاق یا موضوعات علمی.

از آغاز قرن هجدهم با گسترش هنر داستان‌نویسی به شیوه‌ی جدید، منتقدان، ادبیات داستانی را نیز به انواع ادبی اضافه نمودند، هر چند ردپای داستان را در اکثر انواع ادبی می‌توان جستجو نمود. مثلاً اساس آثار حماسی داستان و شکل روایی آن است و از آن جا که آثار داستانی منعکس‌کننده‌ی عواطف انسانی نیز هستند برخی منتقدان این‌گونه آثار را جزء ادبیات غنایی محسوب می‌کنند. از سوی دیگر وجه مشترک ادبیات نمایشی و ادبیات داستانی، کنش (درام) است. و چنان چه در آثار مربوط به ادبیات تعلیمی دقیق شویم مخصوصاً در ادبیات تعلیمی فارسی، قصه و داستان ملازم این گونه آثار است.

باری شاخصه‌های منحصر به فرد آثار داستانی جدید و ساختار ویژه‌ی این گونه آثار موجب شده تا منتقدان نوع دیگری از ادبیات را تحت عنوان «ادبیات داستانی» قائل باشند.

نگارنده معترف است که گفتار فوق در حد اشاره‌ای مجمل به مبحث انواع ادبی است و پرداختن دقیق و عمیق به هر یک از انواع ادبی در حوصله‌ی این مقال نمی‌گنجد؛ لیکن مطلب حائز اهمیت این است که چنان چه بخواهیم آثاری که موضوع آن‌ها جنگ یا دفاع از میهن است را جداگانه جزء یکی از انواع ادبی محسوب کنیم و به عبارت دیگر نوع دیگری از ادبیات را تحت عنوان ادبیات مقاومت یا ادبیات دفاع مقدس قائل شویم ناگزیر نیازمند به تراز ابزار و خط‌کشی‌های متفاوتی هستیم. از سوی دیگر چنان چه موفق به اثبات ادعای خویش شویم، چالشی عظیم را پیش‌رو خواهیم داشت. چه، موضوعات مختلفی وجود دارند که هر یک در قالب شعر یا داستان و نمایش عنوان می‌شوند؛ در این صورت ناچاریم دایره‌ی انواع ادبی را گسترش داده و به فراخور هر موضوع نوعی از انواع ادبی را تعریف نماییم. در این صورت مطمئناً بازار نقد و تحلیل دچار آشفتگی و پریشان‌گویی خواهد شد. و هر منتقد، سازی متفاوت را خواهد نواخت. زیرا تراز و معیار معینی نخواهد داشت تا به آن تمسک جوید.

کوتاه سخن این که اگر به تقسیم‌بندی ابتدایی انواع ادبی پایبند باشیم راه نقد و تحلیل علمی را هموارتر خواهیم ساخت و نتیجه‌ی ثمربخشی خواهیم گرفت.

آنچه ذهن ما را همواره به خود معطوف می‌دارد، این موضوع است که به هر حال جنس آثاری که تحت عنوان ادبیات مقاومت و یا ادبیات دفاع مقدس معرفی می‌شوند متفاوت است. و منتقد یا پژوهشگر ناگزیر از جدا کردن این نوع آثار و بررسی آن‌ها با نگاهی

دگرگونه است.

این نوع آثار عموماً منعکس کننده‌ی مبارزه و ایستادگی مردم یک جامعه در برابر ظلم و خودکامگی حکومت‌های جابر و مستبد داخلی یا تجاوز بیگانگان و غاصبان خارجی است. بنابراین آثاری که موضوع اصلی آن‌ها انعکاس دلاوری و مبارزات آزادی خواهان است تحت عنوان ادبیات مقاومت به صورت اعم و چنان چه مربوط به جنگ تحمیلی عراق علیه ایران باشد به عنوان ادبیات دفاع مقدس خوانده می‌شود.

لازم به ذکر است برخی از این آثار در قالب شعر و برخی به صورت داستان آفریده شده‌اند. در برخی از این آثار رگه‌هایی از حماسه و غنا می‌توان یافت. در ادبیات نمایشی نیز حضوری چشم‌گیر دارند. بنابراین ردپای ادبیات مقاومت و ادبیات دفاع مقدس در اکثر انواع ادبی دیده می‌شود. لذا اضافه کردن یک نوع دیگر به انواع ادبی تحت عنوان ادبیات مقاومت یا ادبیات دفاع مقدس عملاً امکان‌پذیر نیست، لیکن با توجه به این که جنس و موضوع این‌گونه آثار، متفاوت است می‌توانیم ذیل «انواع فرعی» آنها را دسته‌بندی کنیم. بنابراین آثاری که موضوع آن‌ها، شرح جانبازی، ایثار و شهادت طلبی رزمندگان، یا ظلم و تعدی متجاوزان و یا رنج و آلام مردم ایران تحت تأثیر جنگ تحمیلی عراق علیه ایران است تحت عنوان فرعی ادبیات دفاع مقدس اطلاق می‌شوند. البته برخی از این آثار در حوزه‌ی ادبیات غنایی و برخی ادبیات داستانی‌اند.

نگارنده با انتخاب پنج اثر داستانی با موضوع دفاع مقدس به نقد و تحلیل ساختار و محتوای این آثار پرداخته است.

این آثار عبارتند از: زمین سوخته، باغ بلور، ریشه در اعماق، هلال پنهان، شطرنج با ماشین قیامت. با توجه به این که سیر آفرینش این آثار تقریباً در فاصله‌ی سال‌های آغازین

جنگ تا سال ۸۴ است می‌توان به مقایسه‌ی آن‌ها از نظر، زبان، ساختار، درون مایه، حقیقت ماندی و ... پرداخت.

انتخاب این آثار دلایل متنوعی دارد. که به صورت اجمال به آن اشاره می‌شود:

دلیل نخست تنوع در زمان نگارش این آثار است، توضیح این که از دهه‌ی شصت که مصادف با جنگ تحمیلی است دو اثر و از دهه‌ی هفتاد که کمترین فاصله‌ی زمانی با پایان جنگ دارد دو اثر و از دهه‌ی اخیر نیز یک اثر انتخاب شده تا سیر دگرگونی، تغییر و تحول در نحوه‌ی انعکاس این واقعه‌ی عظیم بررسی شود.

تفاوت در شیوه‌ی داستان سرایی از دیگر دلایل انتخاب این آثار است. زمین سوخته با زبانی فاخر و فرمی مستندگونه شوک حاصل از آغاز جنگ را به خوبی ترسیم کرده است.

باغ بلور دارای زبانی آهنگین و موضوعی متفاوت است که به آسیب‌شناسی پدیده‌ی جنگ پرداخته است.

ریشه در اعماق که دارای رگه‌هایی از داستان بومی و محلی است از نظر تکنیک درخور توجه است.

هلال پنهان، با شکل روایی متفاوت بیانگر استعداد ویژه‌ی نویسندگان عرصه‌ی دفاع مقدس در استخدام تکنیک‌های متفاوت داستان‌سرایی است.

شطرنج با ماشین قیامت، هر چند از نظر زبان و شیوه‌ی پرداخت قابل مقایسه با دیگر آثار نیست، لیکن فضای واقعی‌تری از جنگ و جبهه را ارائه می‌دهد.

بعضی از این آثار در جشنواره‌های مختلف به عنوان برترین اثر معرفی شده‌اند مانند

ریشه در اعماق که در سال‌های ۷۵، ۷۷، ۷۹ و ۸۱ به عنوان کتاب برگزیده‌ی بیست سال

داستان‌نویسی انقلاب و دفاع مقدس انتخاب شده و جوایز متعددی کسب کرده است. شطرنج با ماشین قیامت برنده‌ی جایزه‌ی ادبی اصفهان و تنها رمان تقدیر شده در جشنواره‌ی کتاب سال دفاع مقدس در سال ۱۳۸۵ است.

روش کار بدین صورت است که پس از ارائه‌ی خلاصه‌ی هر داستان، زاویه‌ی دید و دلیل انتخاب آن، کاستی‌ها و تمایزهای این انتخاب و تأثیر آن در ایجاد تعلیق و انتظار بررسی شده است.

ارائه‌ی ویژگی‌های زبانی هر داستان و توصیف عناصر زبانی حاکم بر آن‌ها، مهارت نویسندگان در بهره‌گیری از ظرفیت‌های زبانی عامه، استفاده از عناصر فرهنگ مردم، کاربرد کنایات و ضرب‌المثل‌ها، میزان مهارت نویسندگان در به‌کارگیری عنصر گفتگو جهت شخصیت‌پردازی و تمایز بخشیدن به پایگاه اجتماعی و منش آن‌ها، ضعف و توفیق نویسندگان در شخصیت‌پردازی، میزان تکیه‌ی نویسندگان بر شیوه‌های مختلف روایت اعم از رئالیسم، سوررئالیسم، پست مدرنیسم و ... هم‌چنین میزان تأکید آن‌ها بر چگونگی پرداخت حوادث اعم از شیوه‌ی تداعی معانی، ساختارشکنی، جریان سیال ذهن و ... در حد امکان تحلیل و بررسی شده است.

دقت نویسندگان در توصیف رویدادها، شخصیت‌ها و حوادث، مهارت آن‌ها در فضاسازی و ایجاد هم‌حسی در مخاطب و چینش عناصر داستان جهت سیر منطقی عمل داستانی از دیگر مواردی است که به آن‌ها پرداخته شده است.

به علاوه چنانچه هر یک از نویسندگان ابتکار و نوآوری را چاشنی داستان خود کرده یا ظرافتی در ساختار و اندیشه‌ای در گفتار گنجانده باشند، به آن اشاره شده است. درون‌مایه و تم اصلی هر اثر نیز، به تفصیل مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفته است.

فصل دوم

پیشینه‌ی پژوهش

آثار دفاع مقدس که در بخش‌های مختلف مانند رمان، خاطرات، گزارش، زندگی‌نامه و ... ارائه شده است، هر چند از نظر کیفیت و انسجام در آغاز راه است لیکن از لحاظ کمی بخش قابل توجهی از ادبیات معاصر را در بر می‌گیرد. پدیدآورندگان این آثار به دو گروه تقسیم می‌شوند:

گروه اول کسانی هستند که در میدان جنگ حضور داشته و از نزدیک با آن دست و پنجه نرم کردند و اصولاً قبل از قرار گرفتن در این میدان دستی به قلم نبرده‌اند، لیکن پس از آن در عرصه‌ی ادبیات نیز قلم به دست گرفته و صحنه‌های پرشور دفاع مقدس را که خود شاهد آن بودند به تصویر کشیدند.

گروه دوم: جنگ را تجربه نکرده‌اند، اما با پیشینه‌ی نویسندگی، آن چه را که شنیدند به تصویر کشیده و آثاری را در ادبیات معاصر بر جای نهادند.

اما هنوز ادبیات دفاع مقدس در آغاز راه است و تکامل این راه بررسی و نقد آثار را می‌طلبد تا در اثنای کار نقاط ضعف و قوت آن رونمایی شود.

در کشور ما نقد آثار ادبی جایگاه شایسته‌ای ندارد و منتقدان آن گونه که باید در این راه آثار قابل توجهی ارائه نکرده‌اند. و این امر در ادبیات دفاع مقدس جلوه‌ی بیشتری می‌یابد. حتی اگر از نظر کمی نیز به نقدهایی که بر داستان‌های دفاع مقدس پدید آمده بنگریم شاهد آثاری هستیم که شاید از تعداد انگشتان نیز تجاوز نکند.

نمونه‌هایی از آن مانند تفنگ و ترازو اثر بلقیس سلیمانی، ورود نویسنده به ساحت داستان و خروج شخصیت ما از آن و نیم‌نگاهی به هشت سال قصه‌ی جنگ نوشته‌ی محمدرضا رهگذر. از زمینه تا درون مایه تالیف جمشید خانیان و مقالاتی که در مجله‌ی

ادبیات داستانی به چاپ رسیده است. که همه‌ی این نویسندگان به صورت گذرا به نقد آثار دفاع مقدس پرداخته‌اند.

ادبیات دفاع مقدس به تکامل نخواهد رسید مگر این که از جهات مختلف به بررسی جنبه‌های گوناگون آن پرداخته شود و معایب و محاسن آن شناخته شود.

پیدایش رمان جنگ در ایران و جهان

رمان نوع ادبی تازه‌ای است که بیشتر از چند قرن سابقه ندارد. آن چه که در قرون قدیم جنبه‌ی روایت محض داشته، حماسه است. حماسه بیشتر از هر نوع ادبی دیگر به رمان نزدیک است و کمتر اتفاق می‌افتد که به جنگ مربوط نباشد.

مشهورترین حماسه‌ها در یونان قدیم ایللیاد و اودیسه هومر است. و در رم قدیم انئید ویرژیل. حماسه معمولاً روایتی است منظوم از زبان سوم شخص یا دانای کل، این دانای کل علاوه بر اشراف بر افکار و اندیشه‌های انسان‌ها، از همه‌ی حوادث، وقایع و عکس‌العمل‌های ایزدان نیز با خبر است. در غرب حماسه را مبدأ پیدایش جنگ می‌دانند و از «بولوف» که به منطقه‌ی اسکاندیناوی تعلق دارد به عنوان اولین اثر حماسی یاد می‌کنند. آنان همچنین معتقدند که ایللیاد و اودیسه هومر الگوهای اولیه برای خلق داستان‌های جنگی در غرب هستند.

اولین رمانی که در تاریخ ادبیات از آن نام برده شده یک اثر جنگی است به نام «آمادیس دوگل» اثر گارسیا رود ریگز دو مونتالرو که در آغاز قرن شانزدهم در ساراگوسا انتشار یافت. این رمان یک رمان شهسواری است. رمان‌های جنگی و عشقی دیگری نیز در این دوره نوشته شده است که یکی از مهمترین آن‌ها «آرتامن یا کورش کبیر» اثر مادلن دو اسکودری بانوی نویسنده‌ی فرانسوی است. از آثار معروف قرن

نوزدهم درباره‌ی جنگ «جنگ و صلح» اثر تولستوی است.

اما مهمترین رمان‌های جنگی را باید در میان آثار نویسندگان قرن بیستم یافت. دو جنگ جهانی بزرگ و همچنین جنگ داخلی اسپانیا که آن هم به نوع دیگری جنبه‌ی بین‌المللی داشت چهره‌ی دنیا را دگرگون کرد. از میان این آثار به چند رمان اشاره می‌شود:

«سفر به انتهای شب» اثر لوئی فردینان سلین درباره‌ی جنگ جهانی اول. «امید» اثر آندره مالر و درباره‌ی جنگ داخلی اسپانیا و «برهنه‌ها و مرده‌ها» اثر نورمن میلر درباره‌ی جنگ جهانی دوم. (رضا سیدحسینی، ۱۳۷۳، مجموعه مقالات سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان، بنیاد جانبازان انقلاب اسلامی، ص ۲۶۶)

شاهنامه اثر جاودانه‌ی فردوسی یک حماسه‌ی بزرگ است که در آن به جنگ‌های ایرانیان با تورانیان، رستم و سهراب، رستم و اسفندیار و ... پرداخته است. از نظر زبانی نیز سرشار از اصطلاحات جنگی است مانند گرز، کوپال، سپر و ...

بیهقی در تاریخ بیهقی که یکی از ماندگارترین آثار زبان و ادب فارسی است به جنگ‌های محمود غزنوی به اقصی نقاط جهان می‌پردازد. و با زبانی ساده و روان آن را شرح می‌دهد. عطاملک جوینی نیز در کتاب تاریخ جهانگشا جنگ‌های ایرانیان با مغولان را به تصویر می‌کشد. بنابراین می‌توان گفت که پیشینه‌ی ادبیات جنگ در ایران به قرن چهارم هجری باز می‌گردد و نویسندگان و شاعران برجسته‌ی ایرانی، از دیرباز تحت تأثیر این پدیده قرار گرفته و به آن پرداخته‌اند. بعدها نیز از این قبیل آثار در ادبیات فارسی دیده می‌شود مانند: حمله‌ی حیدری، شاهنامه‌ی فتحعلی خان صبا و ... .

با شروع جنگ تحمیلی در پایان تابستان ۱۳۵۹ نیز این راه با شیوه‌های دیگری ادامه یافت. دگرگون شدن نظام اجتماعی، سیاسی، و اقتصادی کشور بر اثر جنگ، مسائل تازه‌ای

را در دستور کار ادبیات قرار داد. داستان‌هایی از مجموعه‌های «دو چشم بی‌سو» از محسن مخملباف و «شش تابلو از عبدالحی شمالی» و داستان بلند «مرغ آمین» از سیروی طاهرباز در سال ۱۳۶۰ در این زمینه منتشر شد. در سال‌های بعد روند چاپ آثار متأثر از جنگ و تبعات آن شتاب گرفت و تا سال ۱۳۷۰ نزدیک به ۱۶۰۰ عنوان داستان کوتاه در مجلات و مجموعه داستان‌ها و ۴۶ رمان و داستان بلند انتشار یافت. (حسن میرعابدینی، ۱۳۸۳، صدسال داستان‌نویسی ایران، جلد سوم و چهارم، نشر چشمه، ص ۸۸۹).

در این میان برخی جنگ را ستایش کرده و گروهی مصائب جنگ و تأثیر آن بر زندگی مردم عادی را بازتاب دادند به طوری که از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۷۳ بیش از ۲۵۸ نویسنده از زندگی روزانه در جبهه‌ها، عملیات نظامی، شکنجه در بازداشت گاه‌های دشمن، آشفتگی زندگی در مناطق غیرنظامی، جنگ شهرها و ویرانی‌ها، آوارگی مردم جنگ زده و ... نوشتند (حسن میرعابدینی، همان، ص ۸۹)

قاسمعلی فراست از اولین رمان نویسان دفاع مقدس است که رمان «نخل‌های بی‌سر» را برای تقویت و تهیج روحیه‌ای رزمندگان به رشته‌ی تحریر در آورد.

اکثر داستان‌های جنگ از حالت خاطره و گزارش بیرون نیامده‌اند. و در حد تصویر چهره‌ی بیرونی جنگ مانده و به درون آن راه نیافته‌اند. بررسی ریشه‌های این امر مهم مجال دیگری را می‌طلبد که پرداختن به آن در این پژوهش نمی‌گنجد.